

Hugolin Langkammer, *APOSTOŁ PAWEŁ I JEGO DZIEŁO*, Opole 2001, 368 s. (Opolska Biblioteka Teologiczna, nr 46).

Ojciec prof. Hugolin Langkammer, chcąc zaspokoić zapotrzebowanie na nowocześnie i wyczerpującą monografię o św. Pawle oraz zachęcany, aby ujął całościowo postać i dzieło Apostoła Narodów, podał kompendium stanowiące jedną całość. Książka podzielona została na cztery części. Obejmuje: życie i działalność misyjną św. Pawła (I), jego listy (II), teologię (III) i etos Pawłowy (IV). Taki układ tego wszystkiego, co o św. Pawle i jego działalności, łącznie ze spuścizną literacką opracowaną teologicznie można powiedzieć, pozwolił H. Langkammerowi przedstawić całościową monografię o św. Pawle.

Autor od wielu lat zajmuje się osobą św. Pawła i jego dziełem. Listami Apostoła Pawła interesował się już we *Wprowadzeniu do ksiąg Nowego Testamentu* (Wrocław 1982). Teologią Pawłową zajął się również w dziele *Teologia Nowego Testamentu*, cz. II (Wrocław 1984) oraz w książce *Nowy Testament o Kościele* (Wrocław 1995). *Teologię św. Pawła* zaprezentował także w osobnym opracowaniu jako t. II *Teologii Nowego Testamentu* pod red. F. Gryglewicza (Lublin 1994). Etos Pawłowy omówił też w *Etyce Nowego Testamentu* (Wrocław 1985). Zaś *Życie i działalność Apostoła Pawła od nawrócenia aż po Rzym* ukazał także w opracowaniu z serii: *Jak rozumieć Pismo Święte*, nr 12 (Lublin 2002). Jak sam zaznacza w „Przedmowie” do tej edycji, „po napisaniu komentarzy do Wielkich Listów św. Pawła i do Listów Więziennych (w serii: *Biblia Lubelska*), a wcześniej *Teologii św. Pawła*, zauważyłem, że brak monografii o św. Pawle, która by zajęła się dokładniej jego nawróceniem i działalnością apostolską po nawróceniu i powołaniu go na Apostoła Narodów” (Przedmowa datowana w czerwcu 2001 r.).

Monografia *Apostoł Paweł i jego dzieło* inspirowana jest również opracowaniem Joachima Gnilki, *Paweł z Tarsu. Apostoł i świadek*, (tytuł oryg. *Paulus von Tarsus. Apostel und Zeuge*, Freiburg im Br. 1995), tłum. W. Szymona, Kraków 2001, 468 s. W tej obszernej i niezwykle wnikliwej książce o św. Pawle H. Langkammer zauważa jednak pewne niekonsekwencje i braki, szczególnie w niezbyt jasnym uporządkowaniu nagromadzonego materiału. Dlatego swoje nowe opracowanie dotyczące osoby Apostoła Pawła i jego dzieła ujął w cztery części, według obranej sekwencji metodologicznej, aby przedstawić całościową monografię o św. Pawle. Każda zaś część tej rozprawy stanowi odrębną całość, nie tracąc ścisłej łączności między sobą.

Autor ustosunkował się też do wcześniejszych polskich opracowań na temat św. Pawła, wyróżniając szczególnie dzieło E. Dąbrowskiego *Dzieje Pawła z Tarsu* (Warszawa 1953). Dąbrowski przedstawił postać i dzieło Apostoła Narodów na tle historycznym, kulturowym, religijnym, geograficznym i archeologicznym. Inne, dwutomowe opracowanie życia, działalności misyjnej i Listów Pawła przez A. Paciorka (*Paweł Apostoł – Pisma*, t. I–II, Tarnów 1995–1997) podaje skrótowo najważniejsze wiadomości o św. Pawle. Cenne jest także związane przedstawienie życia i dzieła św. Pawła przez bpa K. Romaniuka (*Św. Paweł. Życie i dzieło*, Katowice 1982).

Prof. H. Langkammer w sposób komplementarny i w miarę dokładny wskazuje równocześnie na tę literaturę, która wnosi coś nowego w badania nad św. Pawłem oraz umożliwia nowe ujęcie. Uporządkował też osiągnięcia współczesnych badań nad osobą i dziełem Pawła oraz teologię i etos, jakie ukazują jego pisma.

Po krótkim ukazaniu tła historyczno-religijnego czasów Pawła autor monografii przedstawił w cz. I najpierw wydarzenia z życia Apostoła Narodów przed nawróceniem, podkreślając jego związek z diasporą, w której ogromną rolę odegrały synagogi i Septuaginta. Nawrócenie i powołanie Pawła na Apostoła omówił, przedstawiając pierwszą relację tego wydarzenia w Dz 9, a następnie przeanalizował teksty Listów Pawłowych, w których Apostoł sam o tym opowiada. Z analiz tych wynika, że Paweł był świadkiem Chrystusa zmartwychwstałego oraz należał do grona mistyków. Dzięki wizjom poznał Chrystusa Pana i zrozumiał, że skoro daje nowe życie, to jest On największą wartością.

W kolejnych paragrafach części I autor zajął się podróżami misyjnymi św. Pawła, przedstawiając gruntowną analizę odpowiednich tekstów Dziejów Apostolskich. W tym miejscu omówił również przemówienia Pawła przed ludem na placu świątyni w Jerozolimie oraz przed Agryppą II w Cezarei, będące kolejnymi relacjami Apostoła o swoim nawróceniu i powołaniu (Dz 22; 26). Być może, korzystniej byłoby przedstawić te analizy w paragrafach wcześniejszych, wprost dotyczących nawrócenia i powołania Pawła. H. Langkammer miał widocznie swoje powody, skoro przyjął taki układ. Podobnie rzecz się ma z Ekskursem I o współpracownikach Pawła, umieszczonym na początku prezentacji dziejów Pawła Apostoła. Może się bowiem rodzić pytanie, dlaczego nie na zakończenie części I lub na końcu książki, wraz z Ekskursami II i III.

W części II monografii o św. Pawle H. Langkammer omówił wszystkie listy tworzące Corpus Paulinum, z zaznaczeniem ich myśli przewodnich, co jest bardzo cenne dla podjęcia lektury tych tekstów.

Część III to teologia św. Pawła. Po wprowadzeniu ogólnym autor całościowo ukazał dzieło zbawcze Boga w ujęciu Pawłowym. Bóg stoi u podstaw dzieła zbawienia dokonanego w Jezusie Chrystusie, a obecnie kontynuowanego i dopełnianego przez Ducha Świętego w Kościele. Zbawienie więc, które od Boga Ojca wychodzi, zrealizował Jezus Chrystus – Syn Boży i zmierza do eschatologicznej pełni, jaką osiągnie znów w Bogu dzięki aktualnemu działaniu Ducha Świętego w Kościele.

Część IV przedstawia etos Pawłowy, który wypływa jako życie wiary z chrztu i eucharystii. Najważniejszym motywem etyki głoszonej przez Pawła jest dzieło zbawcze Jezusa Chrystusa. Prof. Langkammer zwraca uwagę na wymogi stawiane przez Pawła chrześcijanom, wynikające z faktu „bycia w Chrystusie”, a więc z ontycznego zjednoczenia z Nim. Życie chrześcijańskie jest ciągłym procesem zbawczym, dokonywanym przez Ducha Świętego, dzięki któremu, jako przybrani Synowie Boży, możemy wraz z Chrystusem nazywać Boga swoim Ojcem.

Ojciec Langkammer akcentuje także sprawę dzisiaj tak bardzo aktualną (szczególnie w kontekście dyskusji: „Jezus – tak, Kościół – nie”), że Kościół jest miejscem życia chrześcijan, których obowiązuje wzajemna odpowiedzialność. Prezentację etyki Pawłowej Autor monografii kończy Ekskusem II o etyce małżeńskiej pierwotnego Kościoła i w nauce Pawła. Również dziś ten problem jest niezmiernie ważny.

Całość dzieła o Pawle Apostole wieńczy Ekskurs III o chronologii życia i działalności św. Pawła. Omawiając chronologię „absolutną i relatywną” życia Pawła,

autor opowiada się za „chronologią junkcyjną”, gdzie trzeba zostawić poszczególnym datom pewien wachlarz czasowy. Określenie: „chronologia junkcyjna” zwraca uwagę na konieczność łączenia spraw, wydarzeń z życia Pawła w zależności od przyjętych hipotetycznie dat wyjściowych („iunctim – łącznie, to co łączy sprawy”, por. W. K o p a l i ń s k i, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1967, s. 346). Tabela ukazująca chronologię wydarzeń z życia Pawła, niestety, nie pokrywa się z datacją Listów, dla której autor przyjął inne hipotezy, prezentowane również przez prof. Joachima Gnilkę, w cytowanej już książce (s. 433 nn.). Szkoda, że H. Langkammer nie zwrócił wyraźniej na to uwagi, ponieważ to małe niedopatrzenie zaskakuje czytelnika porównującego obydwie tabele.

Niemniej jednak monografię H. Langkammera o Apostole Pawle i jego dziele uznać należy za nadzwyczaj potrzebną i udaną. Jest to chwalebne ukoronowanie wieloletnich dogłębnych badań uzasadnionych prezentacją również najnowszej literatury fachowej na ten temat.

Z przedstawionego przeglądu bibliograficznego wynika, że w literaturze polskiej i zagranicznej nie ma tak dogłębnej i nowocześnie opracowanej monografii o św. Pawle. Dlatego ojcu prof. Hugolinowi Langkammerowi, który dzieła tego dokonał w roku jubileuszu 70-lecia swego życia, należą się gorące i serdeczne gratulacje.

Ks. Józef Kozyra

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 2, s. 544–546

ŻYCIE RELIGIJNE W BIBLII, red. G. Witaszek, RW KUL, Lublin 1999, 360 s.

Pozycja ta jest kontynuacją wydanego dwa lata wcześniej *Życia społecznego w Biblii*, którego redaktorem był również G. Witaszek. Nawiązuje ona, jak poprzednia, do sztandarowego dzieła dotyczącego instytucji Starego Testamentu, czyli *Les institutions de L'Ancien Testament* Rolanda de Vaux. Z tego właśnie dzieła został zaczerpnięty układ kolejnych tematów, poszerzony o opracowania: o Arce Przymierza i ołtarzach izraelskich. O inspiracji dziełem R. de Vaux świadczy także fakt, że większość autorów podaje to właśnie dzieło w krótkiej bibliografii zamieszczonej w zakończeniu ich opracowania.

Jak mówi sam tytuł, pozycja ta zajmuje się sprawą instytucji religijnych, z którymi można spotkać się na kartach Pisma Świętego. Instytucje religijne to wszystko to, co dotyka religii, kultu, czyli miejsca związane ze sprawowaniem kultu, ofiary (ich rodzaje, forma, czas składania), a także osoby sprawujące kult. Omawiana pozycja zajmuje się głównie instytucjami obecnymi w czasach Starego Testamentu, ale można w niej też znaleźć sporo odniesień do osoby Jezusa Chrystusa oraz czasów Nowego Testamentu. Całe opracowanie podzielone jest na cztery duże części: I. Miejsca kultu, II. Osoby poświęcone służbie Bożej, III. Akty kultu, IV. Czasy święte. Natomiast każda część podzielona jest na rozdziały